

Kuntaliitto
Kommunförbundet

Kuntaliiton ajankohtaisia asioita

ympäristöpäällikkö Maija Hakanen

Lammi 30.9.2009

Otteita YTY:n toimintasuunnitelmasta 2009

- Kannustamme kuntia ilmastonmuutoksen hillintään energiapolitiikkaa, palveluita ja liikennettä sekä maankäyttöä koskevissa ratkaisuissa. Tuemme kuntia ilmastonmuutoksen vaikutuksiin sopeutumisessa tavoitteena palvelujen toimivuus muuttuvissa olosuhteissa.
- Edistämme kuntien kestävän kehityksen työtä yhteen sovittavana näkökulmana ja Aalborgin sitoumusten käyttöön ottoa kunnissa toimimalla sekä kansallisella että Itämeren alueella.
- Jätelain kokonaisuudistustyö: Kuntaliiton hallituksen hyväksymien linjausten mukaisesti lähtökohtana kuntien laaja vastuu yhdyskuntajätehuollon järjestämisessä ja kunnan viranomaistehtävät.
- Edistämme kuntien yhteistyötä keräämällä tietoa toteutuneista hankkeista, osallistumalla kehittämishankkeisiin, laatimalla yhteistyömalleja ja välittämällä niistä tietoa sekä seuraamalla yhteistyön vaikutuksia. (vesihuolto, jätehuolto, ympäristönsuojelu, maankäyttö, asuminen, pelastustoimi).
- Tuemme kuntien strategiatyötä toimialan tulevaisuus (TOIMI) – hankkeella.

Miten Kuntaliitto toimii ilmastoasioissa

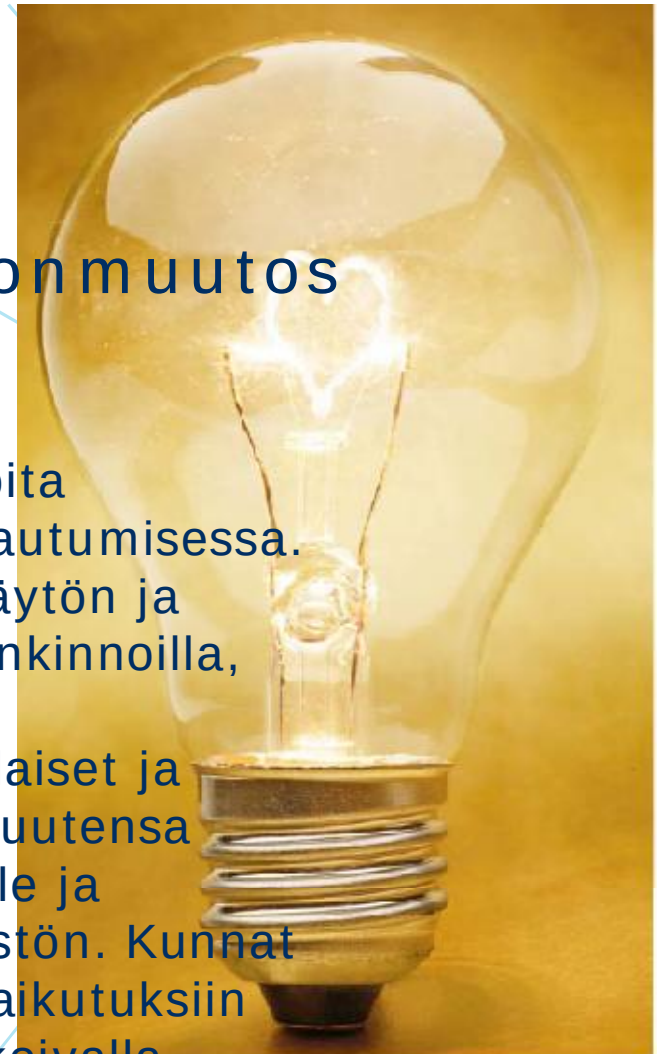

- Kuntaliiton hallituksen ilmastolinjaukset 25.9.2008 (uusittavana)
- Ilmasto on yksi Kuntaliiton strategian 2009-2012 kahdeksasta painopisteestä
- Kuntaliiton ilmastotiimi, energiansäästömatriisi, toimintasuunnitelma 2009
- Kuntien ilmastokampanja, toimintasuunnitelma 2009
- Aineistot, esitteet
- Kuntien ilmastokonferenssit, seuraava pidetään xx.x.2010
- Kokonaisuuden hallinta kunnan päätöksenteossa -hanke
- Ilmastonmuutoksen hallinnan politiikka Suomen kunnissa -selvitys
- Kuntaliiton muissa kuin YTY-yksikössä: elinkeinopolitiikan ja ilmastonmuutoksen väliset yhteydet, Ilmastoasiat opetuksessa, Veropohjan laajentaminen / ympäristö- ja energiaverot, hankinnat

Kuntaliiton strategia / ilmastonmuutos

Visio

Kunnat ovat aloitteellisia ja aktiivisia toimijoita ilmastonmuutoksen hillinnässä ja siihen varautumisessa. Kunnat hillitsevät ilmastonmuutosta maankäytön ja liikenteen ratkaisuilla, energiavalinnoilla, hankinnoilla, uudella teknologialla sekä palveluiden energiatehokkuudella. Valtio, kunnat, kuntalaiset ja yritykset tiedostavat vastuunsa ja mahdollisuutensa ilmastoasioissa. Kunnat tarjoavat kuntalaisille ja yrityksille ilmastomyönteisen toimintaympäristön. Kunnat varautuvat ilmastonmuutoksen haitallisiin vaikutuksiin hyvällä yhdyskuntien suunnittelulla ja ennakoivalla ylläpidolla sekä tarvittaessa erillisin valmiussuunnitelmin.

Kuntaliiton strategia / ilmastonmuutos

Tahtotila

1. Tuemme ilmastonmuutoksen hillintään tähtääviä toimia kuntien energiapolitiikassa, palveluissa, maankäytössä ja liikenteen ratkaisuissa.
2. Tuemme kuntia niiden huolehtiessa palveluiden ja yhdyskuntien toimivuudesta muuttuvissa ilmasto-oloissa.
3. Kannustamme kuntia hyödyntämään ilmastonmuutoksen tarjoamia mahdollisuuksia elinkeino- ja työllisyyspolitiikassaan.
4. Edellytämme että ilmastonmuutokseen liittyvä vastuunjako on kuntien näkökulmasta oikeudenmukainen, ja että lainsäädäntö ja muut valtion toimenpiteet luovat kunnille riittävät edellytykset ilmastonmuutoksen hillintään ja sopeutumiseen.
5. Tarjoamme kunnille ja luottamushenkilöille ilmastonmuutokseen liittyvää tietoa ja yhteistyömahdollisuuksia.

Monessa mukana

- Kohti hiilineutraalia kuntaa -hanke (SYKE, TEKES, yritykset, kunnat)
- EU:n Life+ hanke Climate Change Response through Managing Urban Europe-27 Platform (koordinoija UBC): 4-10 kuntaa mukaan osaamisen kartoitukseen ja parantamiseen
- EU:n Life+ hanke Climate Change Community Response Portal (koordinoija Ilmatieteen laitos)
- ICLEI:n Cities for Climate Protection -kampanja
- Kansallisen ilmasto- ja energiastrategian toimeenpano, ilmastofoorumi
- EU-asioiden komitean ympäristöjaoston ja energiajaoston laaja kokoonpano, CEMR:n ympäristötyöryhmä ja energiaverkosto
- FCG:n kanssa ilmastokoulutus
- Yhdyskuntarakenteen kehittämisen vaikutukset kasvihuonepäästöihin (YM, LVM, TEM, VTT, SYKE, Strafika)
- Strasi -hanke, jossa kehitetään maankäytön strategisia ohjausvälineitä (YM)
- Maali – maankäyttö- ja liikennefoorumiin, jolla edistetään maankäytön ja liikenteen yhteensovittamista (YM, LVM)

Energiataloutta ja energiansäästöä

- Kuntien energiatehokkuussopimukset ja energiaohjelma
- Kiinteistöveron porrastaminen energiatehokkuuden ja lämmitystavan perusteella
- Energiatehokkuustoimikunta jaostoineen
- Julkisen sektorin energiatehokkuuslaki
- SITRA:n energianeuvontatyöryhmä
- Valaistusopas, ulkovalaistuksen uusiminen
- Tuuliatlastyöryhmä
- Tuulivoiman rakentamisen esteet ja lupamenettelyt
- EU:n tuoteryhmäkohtaiset energiatehokkuusvaatimukset
- Kansallinen tulvavahinkojen torjuntastrategia, tulvavahinkojen vastuu-, vakuutus- ja rahoitusjärjestelmä sekä tulvariskien hallintasuunnitelmia koskeva lainsäädäntö
- Tulvadirektiivin kansallinen toimeenpano
- Hulevesiohjeistus ja lainsäädäntö

Mitä kunnissa tapahtuu (Riitta Savikon selvitys)

Voimassaoleva ilmastostrategia
tai –ohjelma (oma tai yhteinen)

Valmisteilla ilmastostrategia
tai –ohjelma

Kasvihuonekaasupäästöt laskettu

Päästövähennystavoite asetettu

kuntien lkm vastanneista

29 16 %

60 33 %

55 30 %

40 22 %

Ilmastokampanjan kunnat ovat selvästi aktiivisempia kuin muut.

Pohjoismainen kestävän kehityksen konferenssi Itämeren alueella

- esittelee kestäviä käytännöllisiä ratkaisuja
- inspiroi osallistujia käyttämään paikallisia ratkaisuja yhdessä muiden sidosryhmien kanssa
- muutoksen välttämättömyyden tekeminen näkyväksi.
- tuo yhteen paikallisia, alueellisia ja kansallisia tahoja, tavoite 600 osallistujaa
- ajankohta: 31.1. – 2.2. Turku 2011,
- kolmella kielellä: suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi
- www.ratkaisuja2011.fi

Konferenssin teemat

Ilmastonmuutos,
energia

Itämeri

Sisäinen palo

- Yhdyskuntasuunnittelu,
maankäyttö

Pohjoismainen kulttuuri, innovaatiot,
luova oppimisympäristö, kestävä johtaminen

RATKAISUJA

lähellä, yhdessä

LÖSNINGAR

nära, tillsammans

SOLUTIONS

local, together

Nordic Conference on Sustainable Development
in the Baltic Sea Region, 31 Jan – 2 Feb, Turku 2011

www.ratkaisuja2011.fi

Ohjausryhmässä mukana

LOUNAISSUOMEN
YMPÄRISTÖKESKUS
SYDVÄSTRA FINLANDS
MILJÖCENTRAL

TVÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

VALTIOVARAINMINISTERIÖ
FINANSMINISTERIET
MINISTRY OF FINANCE

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ULKOASIAINMINISTERIÖ
UTRIKESMINISTERIET

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ
MILJÖMINISTERIET
MINISTRY OF THE ENVIRONMENT

7.10.2009

11

Innovaatiokilpailu

Ratkaisuja 2011 –konferenssin valmisteluihin liittyen toteutetaan kilpailu, jonka avulla etsitään uusia tai toistaiseksi vakiintumattomia teknologioita, liiketoimintakonsepteja tai toimintatapoja, jotka liittyvät ilmastonmuutokseen - joka on yksi konferenssin neljästä pääteemasta. Itse konferenssissa on tarkoitus saattaa yhteen uusien ideoiden tuottajat - usein yritykset - ja niiden käytännön toteuttajat - usein kunnat.

Kilpailun avulla etsitään hankkeita, jotka

- toteuttavat konkreettisia toimia, joiden avulla hillitään ilmastonmuutosta tai sopeudutaan siihen,
- tukevat paikallis- ja aluetaloutta, työllisyyttä ja yleistä hyvinvointia,
- saavat aikaan konkreettisia muutoksia yksilöiden, organisaatioiden tai yritysten arjen käyttäytymisessä ja toimintatavoissa,
- ovat monistettavissa hyvinä käytäntöinä mahdollisimman laajasti.

Ehdotukset kilpailuun tulee jättää xx.x.2010 mennessä. Kilpailuehdotusten arviointia varten on laadittu kriteerit, jotka löytyvät internetistä osoitteesta www.ratkaisuja2011.fi/kilpailu.

Aalborgin sitoumukset ovat tärkeitä

- Edustavat pitkää linjaa ja jatkuvuutta kuntien kestävän kehityksen työssä.
- Passi eurooppalaiseen kuntien yhteiseen kestävän kehityksen liikkeeseen.
- Aalborgin sitoumusten kansallinen verkosto, Nordic Baltic Aalborg Commitments Network
- Euroopan kestävän kehityksen kaupunkien kampanjan konferenssi 19.-21.5.2010
- Kehys määrätietoiselle ja tavoitteelliselle kestävän kehityksen työlle.
- Jäntevöittävät tiedonkeruuta ja raportointia.
- Suomesta mukana Hämeenlinna, Turku, Lahti, Tampere, Kotka, Maarianhamina

Uusi jätelaki

Kuntaliiton hallitus maaliskuussa 2008

- Kunnille laaja vastuu yhdyskuntajätehuollosta yhteistyössä ja kilpailuttaen.
- Elinkeinoelämän tarvitsema jätehuolto sopimuksin.
- Yhdyskuntajätehuolto kuin ennen 1.6.2007: asumisjäte + hallinnon/palvelujen/elinkeinoelämän rinnastettava.
- Tuottajavastuujätteen keräys selvitettävä.
- Selkiytettävä roolit jätteen synnyn ehkäisyssä, jäteneuvonnassa, tuottajavastuussa ja taloudellisessa ohjauksessa.
- Ratkaistava jäteveron kilpailuneutraliteettiongelma.
- Energiahyödyntäminen unohtamatta jätteen synnyn ehkäisyä ja raaka-aineena hyödyntämistä.
- Jätteenkuljetusjärjestelmästä entinen kanta (24.2.2000): kunnat päättävät, onko kunnan järjestämä (kilpailuttama) vai sopimusperusteinen.
- Jätelaki uudistettava kuluvalle eduskuntavaalikaudella ja korjattava osittaisuudistuksen ongelmat, kuten hajautettu vastuu jätehuollosta.

Uusi jätelaki

Kuntaliiton asiantuntijan tavoitteet

- Jätelaki ajan tasalle
- Kuntien yhteistyömuodot huomioon
- Kuntien jäteyhtiöt huomioon
- Yhteinen viranomaistoiminta huomioon
- Maksusäännökset selkeämmiksi
- Jätehuoltomääräysten rooli
- Hankintaoikeuden rajoitteet huomioon
- Suhde kilpailuoikeuteen selkeäksi
- Eri toimijoiden vastuut selkeiksi
- ”Kuka omistaa jätteen”

Uusi jätelaki

Jälki-työryhmä

- 15.10.2007 – 30.4.2010
- Tavoite HE-luonnos syyskausi 2009
- (Uusi laki voimaan 2011-)
- Perusteellista valmistelua, lukuisia selvityksiä
- Hyvä kokousten johto, hyvä ilmapiiri
- Tuottajavastuu-jaosto
 - 15.4.2008 – 31.1.2009 (maaliskuuhun)
 - Hyvää työskentelyä, asiantunteva sihteeristö
 - Hyvä henki, ehdotus melko sopuisa
 - Ongelmia jäi ratkaisematta, erityisesti pakkausjätteen tuottajavastuu

Uusi jätelaki

Vaikeimpia kysymyksiä on yhdyskuntajätehuolto

- Yhdyskuntajäte = kotitalousjäte + kotitalousjätteeseen laadultaan rinnastettava hallintotoiminnan jäte, palvelutoiminnan jäte ja elinkeinotoiminnan jäte.
- Kotitalousjäte = vakituinen asuminen + vapaa-ajan asuminen + maatilojen asuinrakennukset.
- Yleisen hallinto- ja palvelutoiminnan yhdyskuntajäte = kotitalousjätteeseen rinnastettava jäte, joka syntyy seuraavissa palveluissa: koulutus, terveydenhoito, sosiaalipalvelut (julk.+ yksit.), hallinto + maanpuolustus, ympäristöhuolto sekä virkistys-, kulttuuri- ja urheilutoiminta (julk.).
- Elinkeinoiminnan yhdyskuntajäte= kotitalousjätteeseen rinnastettava jäte, joka syntyy seuraavissa: tukku- ja vähittäiskauppa, majoitus- ja ravitsemistoiminta, elinkeinotoiminnan toimistot, ruokalat ym. vastaavat tilat.

Uusi jätelaki

Yhdyskuntajätehuollon vaihtoehtoja

- A. yksityistäminen/ kaikki jätteen tuottajan ja haltijan vastuulla
- B. kunnallinen jätehuolto/ kaikki yhdyskuntajäte kunnan vastuulla
- C. nykyinen Pesä-malli / asumisen ja julkisen palvelun yhdyskuntajäte kunnan vastuulla
- D. vain kotitalousjäte kunnan vastuulla

Uusi jätelaki

Arviointiperusteita

1. Vastuunjaon on taattava laadullisesti ja määrällisesti riittävä jätehuollon infrastruktuuri, jotta yhdyskuntajätehuoltoa koskevat velvoitteet ja tavoitteet saavutetaan ja varmistetaan ympäristön- ja terveydensuojelun korkea taso.
2. Vastuunjaon on osaltaan taattava jätehuollon jatkuvuus ja mahdollisimman hyvä palvelutaso kaikissa olosuhteissa ja kaikilla alueilla.
3. Lisäksi: Viranomaisohjauksen ja –valvonnan tarve?
Asiakaslähtöisyys? Kotitalouksien ym. jätemaksuvaikutus?
Markkinoiden häiriötön toiminta (kilpailuneutraliteetti, julkiset hankinnat, tavaroiden ja palveluiden vapaa liikkuvuus)?
Yritystoiminnan, investointien, tutkimus- ja kehittämistoiminnan, innovaatioiden ja näiden viennin edistäminen? Paremman sääntelyn periaatteet ja lainsäädännön ennakoitavuus? Vaikutus kohdetahojen suunnitelmiin tai investointeihin?

Uusi jätelaki

YM:N lähtökohtia kevätkesä 2009

- Tavoitteiden saavuttamista voidaan vastuunjakoa tehokkaammin edistää muilla ohjauskeinoilla kuten rajoittamalla biohajoavien jätteiden sijoittamista kaatopaikalle tai asettamalla eri toimijoille konkreettisia, nykyistä kunnianhimoisempia kierrätys- tai hyödyntämistavoitteita.
- Yhdyskuntajätehuollon järjestämisen vastuunjaon linjaukset vastaisivat pitkälti jätelain osittaisuudistuksessa (411/2007) jo tehtyjä ratkaisuja = PESÄ = nykyinen laajuus.
- Niihin ehdotettaisiin kuitenkin eräitä täsmennyksiä:
 - Kunnan vastuulla kotitalousjäte, julkisen hallinto- ja palvelutoiminnan yhdyskuntajäte, koulutuksen, terveydenhoidon ja sosiaalipalveluiden yhdyskuntajäte mukaan lukien yksityiset laitokset
 - selvitetään tarve ja mahdollisuudet säätää kunnan vastuulle kaatopaikkakäsittelyn järjestäminen hyödyntämiskelvottomalle yhdyskuntajätteelle ja rakentamis- ja purkutoiminnan jätteelle
 - ”sellainen joka ei muuten hoidu”? Sopimuksella? Velvollisuus? Jos ei muita palveluja? Inhouse-ongelmat? ”Perälauta”.....
- Kunnan tehtäväksi säädettäisiin kotitalousjätteen ja muun kunnan vastuulla olevan jätteen kuljetuksen järjestäminen, eikä kunta voisi enää päättää jätteen kuljetuksen järjestämisestä sopimusperusteisesti.

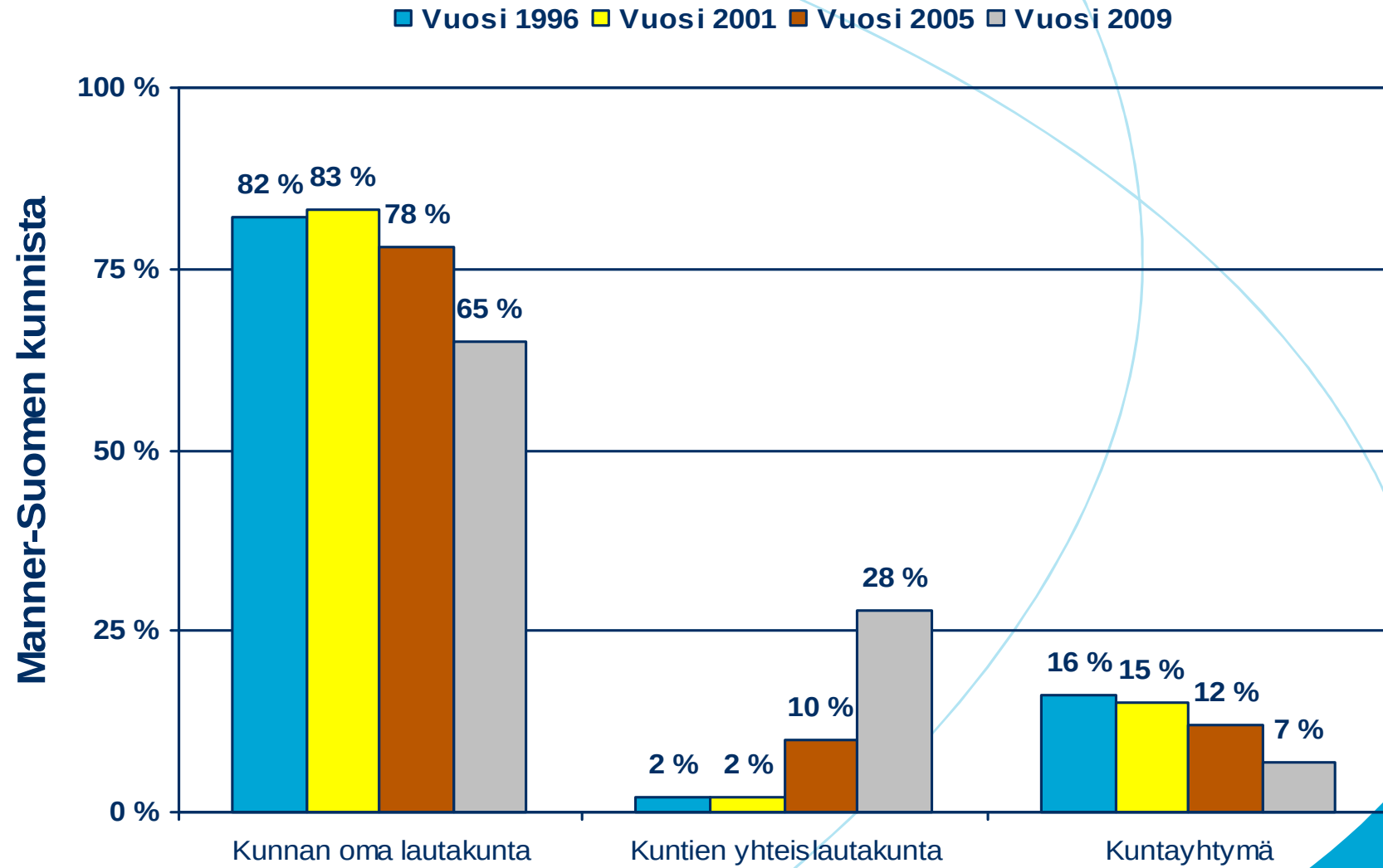
Uusi jätelaki

Kuntaliiton näkemyksiä

- Kaikki yhdyskuntajäte kunnan jätehuollossa: kotitalousjäte ja laadultaan siihen rinnastettava hallinto-, palvelu- ja elinkeinotoiminnassa syntyvä jäte ...
- Elinkeinoiminnan yhdyskuntajäte ei hoidu ilman kuntia.
- Perälautamalli hankala suunnitella ja investoida, lisäksi tulee hankintaoikeudellisia ja kilpailuneutraliteettiongelmia.
- Kuntaliiton hallituksen päätöksen mukaisesti katsomme, että kunnan tulisi voida nykyiseen tapaan päättää, onko kunnassa sopimusperusteinen vai kunnan järjestämä jätteenkuljetus.
- Kunnan vastuulla olevien kiinteistöjen pakkausjätteet tulee säätää kunnan vastuulle poikkeuksena ne pakkausjätteet, jotka jätteen tuottaja toimittaa tuottajavastuujärjestelmään kuuluvaan keräykseen.
- Kiinteistöillä ei pidä olla useita keräysastioiden kanssa toimivia kuljetusyrittäjiä, poikkeus keräyspaperi, jossa ei ole epäselvyyksiä.

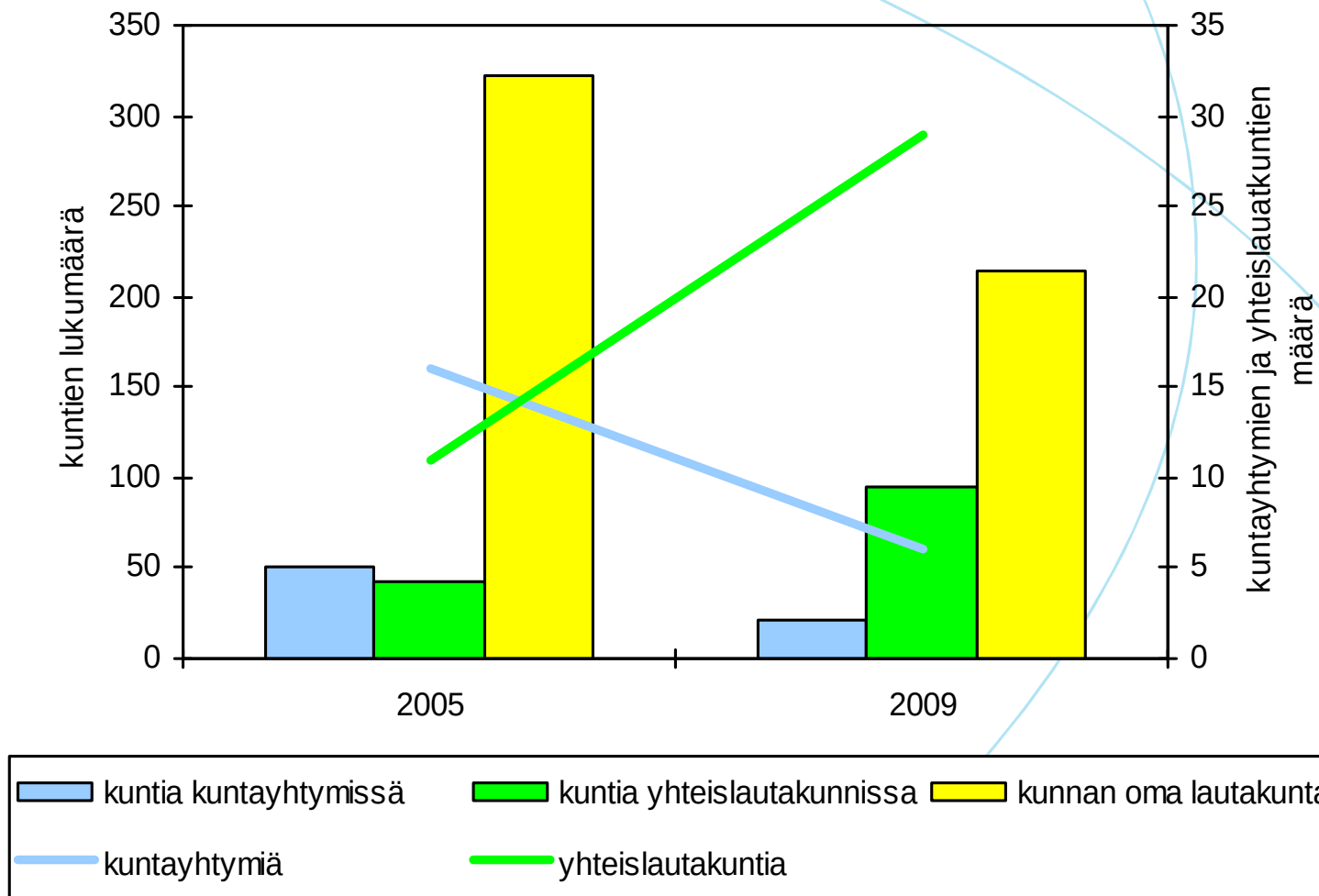
Kuntayhteistyö

Lautakunta tai toimielin

Kuntayhteistyö

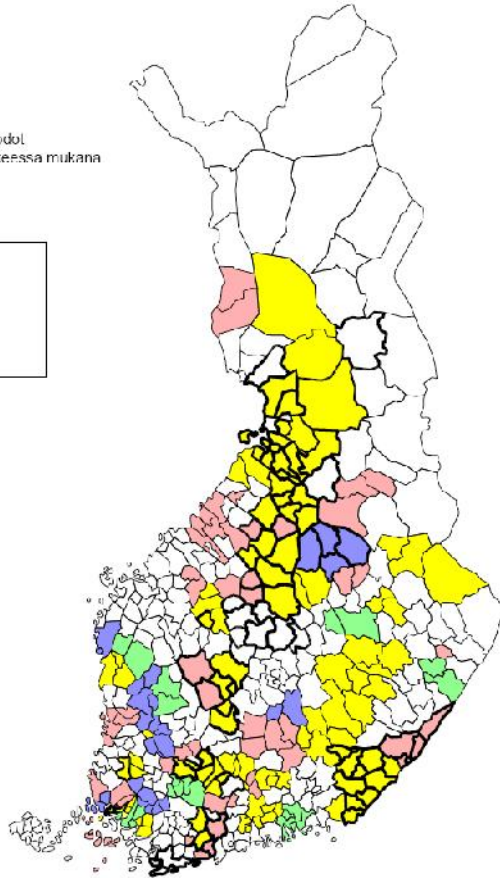
Ympäristönsuojelusta vastaavan toimielimen muutokset
2005 - 2009

Kuntayhteistyö

Ympäristönsuojelun kuntayhteistyön muodot v. 2009 alun tilanteessa ja YTAKE -hankkeessa mukana olleet kunnat (ympäristönsuojelu)

- Kuntayhtymä
- Yhteislaulukunta
- Viranhaltijoiden yhteistyö
- Muuta hankkeessa olevaa
- YTAKE, ympäristönsuojelu mukana

plussat ja miinukset

- + Seudullinen ympäristöpolitiikka
- + Sijaisjärjestelyt
- + Osaamisen syventäminen
- + Toimintatapojen ja palveluiden yhtenäistäminen
- + Riippumattomuuden lisääntyminen
- Kunnalle jää pelkkä maksumiehen rooli ympäristönsuojelussa
- Ympäristönsuojelun yleistehtävien hoidon taso peruskunnissa heikkenee
- Resursointi voi vaikeutua
- Etääntyminen kuntalaisista
- Paikallistuntemus heikkenee

Kuntayhteistyö

Selvitys kuntayhteistyöstä ja aineistosta
vesihuollossa, jätehuollossa, ympäristönsuojelussa,
maankäytössä ja asumisessa, lisätarpeet

	erillislait yhteistoimin nasta	puitelaki kunta- ja palvelurake nneudistu ksesta	yhteiset ohjelmat ja strategiat	yhteiset hankinnat, ostot yms.	muu kuntayhteistyö
Isäntälautakunta /keskuskuntamalli					
Kuntayhtymä					
Sopimuksenvarain en yhteistoiminta					
Yksityisoikeudellis et sopimukset kuten yhtiöt					
Muu yhteistyö					

TOIMI - Tulevaisuuden toimiva yhdyskunta

5. Elinympäristö ja elämäntavat 1(2)

- Ympäristövaikutusten huomioon ottaminen korostuu tiivistyvän yhdyskuntarakenteen suunnittelussa. Huomiota kiinnitetään mm. luontovaikutuksiin, vesiolosuhteisiin, melun torjuntaan ja saasteiden vähentämiseen. Kaavoitukseen liittyvien selvitysten määrä lisääntyy edelleen.
- Kuntien ratkaistavaksi tulee yhdyskuntien suunnittelussa ja toteutuksessa tilanteita, joissa vastakkain ovat yksityinen ja yleinen etu erityisesti asuntojen ja tuotantolaitosten sijoittamisessa.
- Liikennetarvetta pyritään vähentämään ja tarjoamaan houkuttelevia joukko- ja kevyen liikenteen vaihtoehtoja. Liikenneturvallisuuden lisäämiseksi etsitään jatkuvasti tehokkaampia toimenpiteitä.
- Sekä talon- että väylärakentamisessa käytetään enemmän erityistekniikkaa, jolla voidaan vaimentaa melua ja tärinää. Tämä lisää rakentamisen kustannuksia.
- Vaikka yhdyskuntien jätevesien käsittelyn vaatimuksia kiristämällä saatava hyöty alkaa olla vähäinen ja kallista, toimenpiteitä tullaan vaatimaan edelleen ja vesien puhdistamiselle voidaan asetta lisävaatimuksia esimerkiksi hormonien takia.
- Hulevesien vaikutuksiin herkimmissä purkuvesistöissä aletaan kiinnittää huomiota.

TOIMI - Tulevaisuuden toimiva yhdyskunta

Tulevaisuuden toimiva yhdyskunta –hanke / 5. Elinympäristö ja elämäntavat 2(2)

- Vesi- ja jätehuollon kokonaisvastuu säilyy edelleen kunnilla ja yhteiskunnan säätely jatkuu, jopa lisääntyy. Kuntien välinen ja yritysten kanssa tehtävä yhteistyö lisääntyy.
- Jättemäärät kasvavat jatkossakin. Kaatopaikoille päätyvän yhdyskuntajätteen määrä vähenee, jätteiden energiahyödyntäminen lisääntyy ja biohajoavien jätteiden erilliskeräily ja käsittely järjestetään.
- Toimialalla laaditaan turvallisuussuunnitelmia, jotka sisältävät tärkeiden laitosten suojaamisen, erilaiset suuronnettomuudet, vesi- ja energiahuollon laajat ja pitkäkestoiset katkokset sekä laatuongelmat, sään ääri-ilmiöt sekä henkilöihin kohdistuvat turvallisuusuhat.
- Viranomastehtävät eivät vähene. Ympäristöterveyden kasvava painoarvo lisää ja tiukentaa normiohjausta. Kemikalisoitumisen vaaroihin herätään.
- Ympäristölliset näkökohdat otetaan huomioon hankinnoissa. Teknologian hyödyntäminen vähentää haitallisia ympäristövaikutuksia.
- Sähköinen asiointi lisääntyy ja valvonnan maksullisuus toteutuu. Johtamisen, asiantuntijuuden ja teknologisen erityistietämyksen tarve kunnissa lisääntyy. Kuntayhteistyö lisääntyy.

Kestävän kehityksen näkymiä?

- Teknologian hyödyntäminen vähentää haitallisia ympäristövaikutuksia.
- Ympäristöliiketoiminta jatkaa kasvuaan.
- Bioyhteiskunta astuu kehiin maa- ja metsätalouden tuotteissa, jätehuollossa ja materiaalitaloudessa.
- Ekotehokkuuden ja luonnonsuojelun painoarvot kasvavat.
- Jättemäärät kasvavat edelleen, jätehuoltopalvelut liiketoimintana kukoistavat.
- Energian hinta nousee, energiavallankumous käynnistyy.
- Energiaomavaraisuuden merkitys kasvaa ja energiantuotanto hajaantuu.
- Ilmastonmuutoksen käsistä karkaaminen huolestuttaa.
- Kemikalisoitumisen vaaroihin herätään.
- Kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet eriytyvät.
- Asioiden käsittely "amerikkalaistuu" eli asioita hoidetaan juristien ja lakituvan kautta.

